

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Александренко Олена Віталіївна - старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У міжнародному праві військові злочини визначають як порушення законів або звичаїв війни, убивства, жорстокість, вивезення на примусові роботи чи з іншою метою цивільного населення окупованої території, вбивство або жорстокість до військовополонених, убивства заручників, грабунок суспільної або приватної власності, безпідставні руйнування міст і сіл, не викликані військовою необхідністю спустошення.

Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення вказаних злочинів починається з правової кваліфікації вчинених діянь як злочинів, що передбачає початок кримінального провадження, а надалі - проведення досудового розслідування.

Ураховуючи, що з 1945 р. на території України не проводилися військові дії та не було підстав для проведення Антитерористичної операції, у вітчизняних правоохоронців відсутній достатній досвід правової кваліфікації вказаних злочинів. До того ж, з огляду на перебіг подій на Сході України, певні проблеми з такою кваліфікацією зумовлені також недосконалістю відповідних законодавчих норм.

Чинний Кримінальний кодекс України було прийнято у 2001 р., у час, коли не було жодних підстав очікувати завдання удару в спину від країни-сусіда, відносини з яким було врегульовано на вищому міжнародному рівні, й нікому навіть на думку не спадала можливість застосування вказаних статей Кодексу на практиці. Саме тому в ньому відсутні норми, які б

встановлювати кримінальну відповідальність за вчинення дій у сучасних умовах ведення так званої «гібридної війни».

Розглянемо їх на прикладі ст. 432-435 розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» і ст. 436-442, 445, 447 розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Окремими з вказаних норм кримінального закону встановлена відповідальність за подібні або тотожні діяння, що викликає на практиці труднощі з кваліфікацією відповідних злочинів. Стаття 433 передбачає відповідальність за насильство над мирним населенням у районі воєнних дій, ст. 434 - за погане поводження з військовополоненими. Водночас ст. 438 іншого розділу Кодексу встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Диспозиція останньої правової норми серед переліку альтернативних діянь вказує на жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням та інші порушення законів і звичаїв війни.

Щодо такого положення існують різні позиції. Зазвичай, розмірковуючи про кваліфікацію військових злочинів, науковці дотримувалися суто теоретичних підходів, не враховуючи всіх можливих ситуацій збройного конфлікту на Сході країни. Тому одні з них пропонують кваліфікувати відповідні діяння, що вчинені спеціальним суб'єктом (військовослужбовцем) та в умовах збройного конфлікту неміжнародного характеру, за ст. 433, 434, а в усіх інших випадках - за ст. 438 Кримінального кодексу України. Інші фахівці зазначають, що в ст. 438 Кодексу йдеться про міжнародно-правові закони та звичаї війни, які застосовують у разі війни та збройних конфліктів міжнародного характеру.

Особливістю складів злочинів, передбачених ст. 433 та 434 (розділ XIX), на відміну від складу злочину, передбаченого ст. 438, є спеціальний суб'єкт - військовослужбовець. Проте ст. 438 Кодексу не містить вказівки стосовно характеру конфлікту. Її диспозиція є бланкетною і відсилає до норм міжнародного гуманітарного права. Це підтверджує закріплення такого альтернативного діяння, як «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України». Серед них є норми, що стосуються суто збройних конфліктів

неміжнародного характеру (ст. 3 Женевської конвенції 1949 р., Додатковий протокол II до неї тощо).

Стаття 434 Кодексу передбачає відповідальність за погане поводження з військовополоненими. Зміст терміна «військовополонений» розкрито в ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, згідно з якою особа може набути статусу військовополоненого лише в разі збройного конфлікту міжнародного характеру.

Таким чином, думка вітчизняних науковців про кваліфікацію за ст. 438 Кримінального кодексу України лише злочинів, що вчинені під час збройного конфлікту міжнародного характеру, безпідставно звужує сферу застосування цієї норми та породжує практичні проблеми.

Під час проведення антитерористичної операції непоодинокими є випадки порушення законів і звичаїв війни особами, які не є військовослужбовцями в умовах неміжнародного збройного конфлікту. Тому виникає ситуація, коли такі діяння не можна кваліфікувати за жодною із вказаних норм кримінального закону.

Проблемним також є визначення правового статусу учасників збройного конфлікту, зокрема так званих «комбатантів», «ополченців», осіб, які надають допомогу збройним формуванням щодо збирання й передавання інформації стосовно чисельності, озброєності та пересування військ супротивника, партизан, учасників терористичних організацій; з їх відмежуванням. У такому разі виникають проблеми із застосуванням міжнародного законодавства й кримінального закону України.

У зв'язку з відсутністю донині такої потреби означені питання правової кваліфікації не привертали належної уваги науковців. Практика проведення антитерористичної операції демонструє інші суспільно небезпечні дії, котрі не визначені в чинному Кримінальному кодексі України як злочини, а отже є такими, за вчинення яких не передбачено кримінальну відповідальність (наприклад вербування та використання в збройних конфліктах неповнолітніх).

Таким чином, реалії сьогодення на Сході України свідчать про недосконалість окремих норм чинного Кримінального кодексу України, зокрема відсутність у ньому правових норм, що

відповідали б учиненим у зоні проведення антитерористичної операції суспільно небезпечним діянням. Нині існує нагальна потреба в перегляді розділів розділу XIX-XX Кодексу з метою зарахування до їх складу норм, які б передбачали кримінальну відповідальність за всі дії проти інтересів народу України.

Відсутність таких норм суттєво обмежує можливості правоохоронних органів щодо ефективного реагування на вказані дії, зокрема не дає змоги активно розслідувати такі події, збирати доказову інформацію задля подальшого використання її в міжнародних судах в інтересах України.

Бабін Борис Володимирович - професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

ЧИННІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ 1949 р. ТА ДОДАТКОВИХ ПРОТОКОЛІВ 1977 р.: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Доведення під час кримінального провадження вини осіб у вчиненні міжнародних воєнних злочинів супроводжується вимогою щодо встановлення чинності для України женевських конвенцій 1949 р. та додаткових протоколів до них 1977 р. як «законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (I Женевська конвенція), Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. (II Женевська конвенція), Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (III Женевська конвенція), Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (IV Женевська конвенція), Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (Протокол I), Додатковий протокол до женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується